

19.77x26.4	1/3	עמוד 15	MB יקינתון	08/07/2022	82456767-5
בנימין זאב הרצל - בהקשר לציונו - 80790					

אם תרצו... זו אגדה וינאית

מאת ד"ר מוטל פרידמן

בחרותו של הרצל, יליד 1860. חשוב לזכור שבחיי הרצל היונאיים יש שתי תקופות. נקרא להן וינה א' ווינה ב'. הראשונה היא מ-1878 ועד 1891 והשנייה מתחילה ב-1895 כשהרצל חוזר משליחות עיתונו בפרזי ומתחיל לממש את המסע והמצע הציוני שלו - זו וינה ב'. זו גם וינה של ראש העירייה, האנטישמי הקנאי, קארל לואגר.

ב-1897 מסתמנת צומת דרכים יהודית וינאית. אני מבקש להעלות ארבע נקודות ציון: מאהלר מתנצר, הבונד נוסד בווינה, הקיסר מאשר את בחירתו של קארל לואגר לראשות העיר, הרצל בוחר בכוון של פעילות מדינית-ציונית.

יקינתון: בספרך אתה מתאר אותו כ'חתיך' יפה אלגנטי, גבוה וגם קצת כמשה רבנו וקצת כמשיח. **פרידמן:** הרצל אכן היה כזה במראהו החיצוני ואכן היו כאלה שראו בו מעין מבשר, נביא, אם גם לא משיח.

יקינתון: מתי 'גילה' הרצל את הציונות? **פרידמן:** ראה. זה תהליך של גילוי וגילוי עצמי. נראה לי שהמודעות לדחיפות שבמציאת פתרון לבעיית היהודים החל עם המעבר של המשפחה לווינה ולא בבודפשט. בשלב היונאי והציוני של חייו אמר פעם הרצל שהונגריה היא אי של שפיות בתוך השגעון האנטישמי. אולי היה זה אחד המניעים לכך שאמר בשלב מאוחר יותר שהוא לא פועל פעולה ציונית בהונגריה 'משום שאין טעם' (בשל 'הרגשת הבית' של היהודים ההונגרים) אבל הרצל חזה ש"בהונגריה תפרוץ אנטישמיות כזו שלעומתה זו שאצלנו בווינה לא תיחשב כלל ועיקר. והרצל הוסיף "לו הייתי פועל שם (בהונגריה) עכשיו בשם הציונות המדינית היו אומרים שהציונות היא שעוררה את האנטישמיות. ובזאת אינני רוצה. בלאו הכי הרי היהודים המדיארים יהיו עמנו. האנטישמיות תביא אותם אל תוך זרועותינו."

נ.ב. מה זה אם לא נבואה? שואל-עונה פרידמן.

יקינתון: מתי הרצל החל לראות את עצמו כיונאי **פרידמן:** משפחת הרצל עברה לווינה מיד אחרי

בנימין זאב הרצל ממשיך להתחדש, אם לשפוט לפי היותו עדיין נשוא למחקרים ולביוגרפיות. שנים ארוכות חוקר ד"ר מרדכי (מוטי) פרידמן את דמותו של חוזה המדינה. לא מכבר יצא ספר בהוצאת הספרייה הציונית "הסנה בוער ואוכל" אנו פוגשים הרצל אחר, שונה מתיאורים קודמים - במיוחד מזה של עמוס אילון.

יקינתון: אני מבקש שנפתח את השיחה בהערות על הרצל כיונאי.

פרידמן: הדבר הראשון שבולט בעניין היותו של תיאודור הרצל וינאי הוא הזדהותו ככזה. הוא חותם על מכתבים, כרטיסים וצילומים כהרצל היונאי, כמקובל בווינה הוא עושה זאת בלטינית: Herzl Viennensis. לימים מתייחסים אליו גם אחרים כדוגמא מובהקת לווינאי. זה הרי מדהים. מדובר בנער יהודי מבודפשט שעבר לווינה עם משפחתו בעקבות מותה של אחותו האהובה, פאולינה.

יקינתון: זו וינה המוקדמת בקריירה של הרצל? **פרידמן:** כמובן, אני מדבר כרגע על וינה של שנות השמונים של המאה התשע עשרה. שנות

19.37x24.76	2/3	16	עמוד	MB	יקי נתון	08/07/2022	82456768-6
בנימין זאב הרצל - בהקשר לציונו - 80790							

של קינאה בדברים. הרצל היה התגלמות ההופעה המרשימה. הוא היה מודע להופעתו והיא היתה חלק מ'שיווקו את עצמו'. עוד נחזור לזה לקראת סוף השיחה.

יקינתון: הרצל קינא בשניצלר?

פרידמן: בוודאי. קודם כל הוא קינא בהצלחה הבימתית המובהקת שהיתה לשניצלר על במות התיאטרון הווינאי. למרות ההצלחות המסויימות שהרצל עצמו נחל. אני אמנם לא מבין גדול בתיאטרון אבל הרצל לא היה כשלון מובהק. מחזה שלו הועלה בניו יורק ובתיאטראות בפראג בברלין וכמובן בתיאטרון הווינאי, אבל קשה להגיד שהצלחותיו התיאטרוניות היו גולת הכותרת של חייו המקצועיים.

קודם כל הוא נחשב כגאון בתחום הפיליטונים שכתב. מספר הסופר שטפן צווייג שכאשר הרצל מה'נויה פרייה פרסה' קיבל אותו לעבודה ראו בכך הוריו את התגשמות כל החלומות בדבר עתידו של בנם שטפן. הרצל היה האורים והתומים של הפיליטון הווינאי.

יקינתון: מדוע המשיך הרצל והחזיק במשרת הפיליטונאי ועורך ב'נויה פרייה פרסה' גם כאשר היה כבר מנהיג ציוני מוכר.

פרידמן: הרצל ראה בציונות שליחות אבל התבדח שאם יקבל את הצעתם של כמה ממנהיגי הציונים- שיקבל משכורת מהקונגרס הציוני- אזי יהיו כל יהודי העולם ה'בוטים' שלו ואילו משרתו ב'נויה פרייה פרסה' מאפשרת לו להתפרנס- לא מהציונות. הציונות היתה שליחות וכמעט סם חיים, לא מטה לחם.

יקינתון: נחזור להרצל הווינאי.

פרידמן: הרצל טיפח את הגינונים הווינאיים שלו. הוא היה מבקר תדיר באופרה הווינאית ובכלל הקפיד על אותו מרכיב חשוב בווינאיות - כבוד. הוא שלט בסייף, היה חבר באגודת נעורים ('Albia') ושמו בה היה 'טנקרד', הוא השתתף במפגשים ובשתיית הבירה החברתית. את 'אלביה' עזב כאשר זו אימצה כמה מעקרונות האנטישמיות ה'מקובלים' בחברה הווינאית של שלהי המאה התשע עשרה.

יקינתון: מה היה מרכיב האמת במיתוסים שנרקמו

השבעה על מותה של פאולינה. תיאודור היה כבן שמונה עשרה והם מוצאים דירה בוינה ברחוב פראטר 25. הרצל אמנם יחזור עוד לבודפשט לצורך עמידה במבחני הבגרות אבל וינה כבר הפכה בעיניו ליעד, להתגשמות חלום. בעצם תמיד היתה מרכז העולם התרבותי שבו גדל תיאודור. הרצל לא לקח חלק בחזון ההונגרי הלשוני והלאומי. כבר אז שלט בגרמנית וראה, כמו רבים מיהודי אירופה אז, בגרמנית ובגרמניה מעין 'ירושלים חדשה'. סמוך לאחר המעבר לבירת הקיסרות הוא מתחיל ללמוד משפטים, אבל בעצם רצה, כבר אז, להיות סופר ומחזאי.

יקינתון: היה לו בטחון עצמי?

פרידמן: משחר נעוריו תיאודור הרצל היה משוכנע שנועד לגדולות. כל חייו זכה לעידוד ובטחון ביכולותיו, הן מצד אמו והן מצד אביו שגם השקיע, בו ובשלב מאוחר יותר גם בציונות של בנו. גם אבא של ג'ולי רעייתו 'השקיע' בחלומות של החתן. התמיכה היתה פיננסית וגם רוחנית. בשלב שבו הרצל מעלה את מחשבותיו לגבי מדינת היהודים על פתקים- מי שאוסף אותם ומעתיק אותם "על נקי" זה אביו. וכשהרצל מבין ש'הוא צריך עיתון' ומתחיל 'לבשל' את 'די וולט' אבא שלו תורם כסף ומשתתף במיזם התקשורת שהרצל היה משוכנע שנחוץ כדי לקדם את רעיונותיו. גם כשהרצל יחד עם וולפסון מתחילים להניע את מיזם הבנק שיהפוך ל'אוצר התיישבות היהודים', אביו קונה מניות בקבוצה. אמו ממשיכה בתמיכה הרוחנית ומשוכנעת שבנה נועד לגדולות ואביו מתגייס גם במלוא ארנקו וגם במלוא האמון של אב בכך.

יקינתון: הרצל היה מודע להופעה שלו? לרושם שהוא עורר?

פרידמן: לפני שאענה על התייחסותו של הרצל להרצל עצמו, אומר רק שאחרים ראו בו את התגלמות ההופעה המרשימה, הווינאית ב'יופיה המכאיב' כפי שניסח זאת ארתור שניצלר. פעם פגש בו שניצלר וראה את הרצל האלגנטי מוקפד בכל מרכיבי הופעתו ושניצלר אמר: "ואני חשבתני שאני 'דנדי' בהופעתי". לא נעלמה מידה מסוימת

19.15x24.95	3/3	17	עמוד	MB	יקי נתון	08/07/2022	82456769-7
בנימין זאב הרצל - בהקשר לציונו - 80790							

בשלב מוקדם של פעילותו, כאשר הופצו גלויות עם דיוקנו והוא עצמו חילק אותם לאנשים, מלווה בחתימתו.

יקינתון: אולי זה בא מעולם התיאטרון שבו הרצל סבב?

פרידמן: אני לא יודע להגיד לך אבל ההנחה שלי היא שהרצל ידע שצילומיו 'עושים זאת' לאנשים ובעקבות זאת חילק אותם ושלח אותם ככלי עזר להפצת רעיונותיו. למקורבים מאד חותם הרצל על הצילום 'בנימין'. חשוב להדגיש שהוא לא עושה את זה מתוך גאוותנות, הוא לא היה גאוותן. אני משוכנע שהוא נוקט את הצעד הזה מתוך מודעות לכוח הגלום בדימוי. חשוב גם להדגיש שחלק לא קטן מן הוויזואליה של הרצל עוצב ביד אמן:

אולי צריך להזכיר ראשית את הפרוטומה של הרצל שהכין הפסל באהר וכמובן הצילום של הרצל נשען על המעקה של המרפסת בבניין הקאזינו של באזל, מקום מושבו של הקונגרס הראשון. זה היה צילומו של אפריים משה ליליאן. בשלב מאוחר יותר יצר ליליאן סדרת דימויים שהפכה איקונית, בהם מתואר הרצל כדמות תנכית, כמלך וכנביא. קודם לכל האיור (מתוך 'שירי הגטו' של ליליאן) שבו מתואר הרצל כאדם הראשון. צריך כמובן לציין את דיוקנאות הרצל שיצר האמן והמעריץ הרמן שטרוק.

ואם נחשוב על הצילום הכל כך מפורסם, הפוטו-מונטאז' של הרצל נפגש עם הקייזר במקוה ישראל. היום אולי לא היו 'עושים עניין' מה'פוטו-שופ' אבל אז זו בכל זאת היתה 'החלטה שיווקית', בעצם החלטה איקונוגרפית. הרצל היה שותף מלא לתהליך. הוא עלה לגג בניין ביפו כדי להצטלם ואחר כך חיברו את הצילום הזה לצילום הקייזר על הסוס והרצל עומד לרגליו. לא משנה תוכנו של המפגש, שלא נשא תוצאות תכליתיות, אבל הדימוי נחתם. הרצל דאג שהדימוי של רוח הפעילות הציונית תשיב את רוחם של יהודים בכל מקום. גם בין הקונגרסים.

ספרו של ד"ר פרידמן, הסנה בוער ואוכל, יצא בהוצאת הספריה הציונית.

סביב הרצל?

פרידמן: ראשון אולי הוא מיתוס המתבולל. הרצל בוודאי לא יהודי דתי. הוא לא הולך לבית כנסת ולא מניח תפילין, אפילו בענייני אוכל אינו נוהג כשרות ואף פוקד 'נשים קלות דעת', אבל "לעולם לא אשנה את שמי" אמר פעם, כשהציעו לו לשנות את שמו 'היהודי מדי'.

יקינתון: מה המקור לסיפור כאילו הרצל ביקש להטביל את כל היהודים ולעמוד בראש תהלוכת המתנצרים.

פרידמן: תהליכים של ניתוח וחיפוש פתרונות פראקטיים ופראקטיים פחות, מעולם לא חדלו להעסיק את הרצל. כשחשב על הייסורים שיהיו מנת חלקם של הילדים היהודים שאל את עורכו בנויה פרייה פרסה, יהודי מומר, באכר, מה דעתו על הרעיון להציע להטביל את הילדים היהודים (לא את המבוגרים) כדי לחסוך מהם את חיי ההשפלה והנידוי. ענה לו באכר: "דורות מתקיימת היהדות למרות הפרעות והרדיפות, ודווקא על שמך תקרא נטישת הדת?" זה היה מעין הגיג הזוי, כמעט גחמתי אילו לא היה מוזכר ביומן לא היה נשאר ממנו דבר.

במצעד הילדים לקתדראלת סנט שטפן בווינה יוטבלו רק הילדים. לא המבוגרים. כל הרעיון היה לחסוך מהילדים את הייסורים של חיים תחת אנטישמיות ורדיפות אבל זה היה רעיון הצלה. הצלת הילדים. ותמורתו דרש שהאפיפיור יכריז על ביטול האנטישמיות.

לא היתה לרעיון השפעה כלשהי על דרכו הציונית ודרכה של הציונות בעיניו של הרצל. עוד בקונגרס הראשון אמר הרצל שתנאי לציונות הוא לחזור ליהדות. יש דמיון כלשהו בין הטבלת הילדים לתכנית אוגנדה במובן זה שהרצל היה מוכן לבדוק כל רעיון ואפשרות ובלבד שיספקו פתרון לבעיית היהודים.

יקינתון: הרצל היה מודע ל'ערך השיווקי' של הדמות שלו? האם הבין שהוא מה שקוראים היום 'אייקון'? אולי אפילו 'מותג'?

פרידמן: הנחת היסוד שלי היא שהרצל היה מודע לכוחו של הדימוי שלו. האיקונוגרפיה החלה עוד